

ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Богдан СТАСЮК (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються проблеми відтворення ідіостилю письменника в художньому перекладі. Дослідження виконано на матеріалі англійського перекладу історичної повісті Валерія Шевчука «Диявол, який є» (1991, 2004). Наведено свідчення незворотних утрат і лакун на рівні прагматичного комунікативного ефекту.

Ключові слова: ідіостиль, лакуна, прагматичний комунікативний ефект.

The article deals with the pressing problems of the author's individual style rendering in artistic translation. The research has been made on the basis of the English translation of Valerii Shevchuk's historical novelette The Devil Who Is (1991, 2004). The irrevocable losses and lacunae of the pragmatic communicative potential have been stated.

Keywords: individual style, lacuna, pragmatic communicative effect.

Нагальною проблемою сучасної української літератури є її об'єктивне представлення в перекладах основними іноземними мовами і, зокрема, англійською. При цьому ключову роль у цьому процесі не може не відігравати якість самих текстів перекладів. У нашому

дослідженні ми вирішили зосередити увагу на англійському перекладі історичної повісті Валерія Шевчука «Диявол, який є» (1991), виконаному Ольгою Рудакевич [11] для американського альманаху української літератури «Ukrainian Literature. A Journal of Translations», що випускається Науковим товариством ім. Шевченка. Актуальність цього матеріалу зумовлена як місцем, котре посідає в нинішньому літпроцесі В. О. Шевчук, так і непересічним інтересом до його творчості зі сторони західних дослідників (див. розвідки Анни Берегуляк, Світлани Кобець, Марка Павлишина, Оксани Роздольської¹). У цьому контексті не можна не навести думку відомого канадського літературознавця Марка Роберта Стеха, який погоджується з наступною експресивною тезою Юрка Винничука: «Якщо пильніше придивитися, то у нас є лише один письменник, який відповідає критеріям Нобеля не тільки за своєю творчістю, а й за віком: Валерій Шевчук. Та ось біда – не перекладений!» [вид. наше – Авт.]» [7]. Насправді, англійською мовою перекладена низка творів В. О. Шевчука, щоправда, значний серед них тільки один – історико-філософський роман «Око Прізви» (1996) (*Eye of the Abyss*, пер. Ольги Рудакевич, 2004 – 2007). Решта являють собою повісті й оповідання, що в своїй сукупності дають англomовному реципієнту фрагментарне уявлення про Шевчука як прозаїка-шістдесятника, дослідника староукраїнської літератури, котрий у своїй творчості розвиває барокові, готичні, химерні мотиви, що дозволяють деяким дослідникам говорити про авторову приналежність до магічного реалізму [10]. Відтак з огляду на все вищезазначене, постає питання, наскільки адекватним є комунікативний ефект, регулятивна дія, яку справляє англomовна інтерпретація повісті В. О. Шевчука на неукраїнського читача. Нагадаємо, що згідно з комунікативно-функціональною теорією Л. К. Латишева, регулятивною дією називається компонента функціонального змісту мовленнєвої комунікації, що відповідає за «здатність викликати рівноцінну реакцію в адресата перекладу» [2: 23]. Адже у сприйнятті вихідних текстів авторства В. О. Шевчука важливу роль відіграє ідіолект і ширше, ідіостиль, письменника, який на переконання О. С. Переломової, «позначений використанням синонімічного багатства рідної мови», а його естетика «ґрунтується на творчому засвоєнні та використанні лексичних одиниць від найближчих (поверхневих) до найвіддаленіших (застарілих, рідковживаних – глибинних) шарів та концептуальному прирощенні їх семантичних значень та конотацій». Більше того, «індивідуальні новотвори дають можливість письменникові вносити додаткові відтінки семантики, зміщувати смислові акценти контекстів, [...] звучать свіжо і оригінально» [5: 15]. Враховуючи вагомість саме прагматичної складової індивідуального стилю В. О. Шевчука (а прагматику ми розглядаємо із семасіологічних позицій, тобто як індивідуально-оказіональні і колективно-узуальні конотації [3: 70 – 75] і при цьому обов'язково враховуємо ширше розуміння прагматики як *перлокутивного ефекту* за Дж. Остіном [9: 390]), за об'єкт нашого дослідження ми вирішили обрати шар маркованої лексики в названій вище повісті і її відповідне представлення в перекладі Ольгою Рудакевич, а за предмет – як її функціонування в проєкції на цільовий текст, так і функціонування її відповідників у перекладі.

Наріжна проблема перекладу творів В. О. Шевчука полягає в необхідності стилізації (часопросторової, етнокультурної) цільового тексту, про що неодноразово заявляли вітчизняні (О. Л. Кундзіч, С. П. Ковганюк, М. Т. Рильський, В. В. Коптілов) і зарубіжні (І. Левий, А. Лилова, А. Попович, С. Флорин) перекладознавці. І якщо зазвичай мова йде про стилізацію як парадигму діяхронічного художнього перекладу, у нашому випадку ми маємо складний випадок парадигми синхронного художнього перекладу, що на лексичному рівні має формальні ознаки діяхронічного (діалектизми, архаїзми, okazіоналізми). Тут не можна не відзначити думку Ю. Найдю, що «позбавити текст усіх незвичних для отримувача елементів (так званої «надлишковості») означає підмінити його цілковито» [цит. за 4: 31].

Формат дослідження не дозволяє нам розглянути весь спектр стилізаційних мовних засобів (лексичних, морфологічних і синтаксичних, за В. С. Виноградовим [1: 142]), тому ми зупинимось лише на лексичних.

У тексті історичної повісті «Диявол, який є (Сота відьма)» наявна значна кількість наступних груп маркованої лексики:

архаїзми: «... Йоаган Шпінглер приїхав до містечка Мокмугл у чорній закритій колясі...» [8: 19]; «Петер Ліпс напевне був **чорнокнижником**» [Там саме: 27], «... з темної **отхлані** коляси [...] вплив згусток тьми» [Там саме: 44];

діалектизми: «Поганяв коней у возі маленький **карапет**...» [Там саме: 19], «ті брутальні двоє [...] розкували її, знову згвалтували і, даючи тумаки, погнали **сутереном**» [Там саме: 35], «... перед патером з кирпатим носиком, пухкими губами й **пувичками-очима**» [Там саме: 36];

книжна лексика: «Патер мав запросити його, господаря, у **співтрапезники**...» [Там саме: 24]; «... той апокаліптичний звір, **безвидна** риба» [Там саме: 37], «... дав себе пожертви тьмі, щоб навчити **добромисельних** людей» [Там саме: 38];

оказіоналізми: «... іменем його хреста почали розпинати всіх **невдогодних**...» [Там саме: 33]; «... був це **сандик** із міста Меци...» [Там саме: 22]

поетична лексика: «Це не гріх для людини вченої і мужа, але гріх для **жони**...» [Там саме: 28], «Більше він її не вчив, хоч вона прагла ввійти в **таїни** риторики і філософії» [Там саме: 29];

розмовна лексика: «Очевидно, та **пашекуха** рознесла про неї якісь брехні...» [Там саме: 27], «І от прийшли його учні, зрозумівши з тієї науки [...] **пожиточне**...» [Там саме: 33], «І все, що хотіла сказати, **виповіла** відразу...» [Там саме: 36]. Наведені вище приклади є результатом довільної вибірки і не показові з погляду кількісної репрезентації всього лексичного масиву вихідного тексту, проте дають чітке уявлення про «строкатість» ідіолекту В. О. Шевчука. Рішення перекладача в усіх зазначених ситуаціях можна класифікувати у такий спосіб:

елімінація національно-культурної специфіки: «... Johann Spingler arrived in the town of Möckmühl in a black **coach**...» [11: 227], «... a cloud of darkness appeared to glide out of the shadowy **interior** of [...] coach» [Там саме: 248], «The wagon was driven by a **midget**...» [Там саме: 227], «... it was only the **mayor** of Metz...» [Там саме: 229], «...that apocalyptic beast, that **blind** fish...» [Там саме: 243], «...in the name of the His cross they had proceeded to crucify the **disgruntled**...» [Там саме: 239], «It is not a sin for an educated individual, or for a man, but it is a sin for a **woman**...» [Там саме: 234], «He instructed her no more although she craved to delve into the **mysteries** of rhetoric and philosophy» [Там саме: 235], «But now His disciples had appeared, extracting from His wisdom only [...] **profitable**...» [Там саме: 239], «Everything she longed to express she **recited** at once...» [Там саме: 241];

описовий переклад: «Peter Lipps undoubtedly practiced **black magic**...» [Там саме: 233], «Again they unchained her and again they raped her; and, punching and shoving, led her along **subterranean passages**» [Там саме: 241], «...before the pug-nosed, puffy-lipped, **beady-eyed** priest...» [Там саме: 241], «Evidently the **loud-mouthed girl** had spread lies...» [Там саме: 234];

прагматичний відповідник: «The priest was expected to invite the innkeeper **to partake in the meal**...» [Там саме: 231], «He allowed the darkness to swallow Him to demonstrate to the **righteous**...» [Там саме: 243]. Із суто формальної позиції, аналіз розглянутих, довільно обраних фрагментів перекладу О. Рудакевич засвідчив збереження маркованої лексики на рівні 12 %. Вивчення цільового тексту в цілому також не виявило інших ознак застосування перекладачем стратегії стилізації перекладу. Скажімо, нам не пощастило знайти зразків компенсації. Так, сильна позиція вихідного тексту, перший абзац, відносно насичений маркованою лексикою – 15 лексичних одиниць – відтворено у спосіб, при якому прагматична аналогія (точніше кажучи, підбір лексичного відповідника) застосовна тільки до 2 (!) словникових одиниць, а спроб компенсації лексики із яскраво вираженою прагматичною функцією не виявлено зовсім.

На підставі цих спостережень, можемо заявити, що англійським перекладачем «Диявола, який є» (яка також є автором перекладу роману В. О. Шевчука «Око Прірви») було свідомо обрано стратегію *вирівнювання* лексичних характеристик повісті. На нашу думку, це не може не відбиватися на якісній характеристиці регулятивної дії вихідного тексту і спричиняє до утворення *прагматичних лакун* у перекладі, що, в принципі, веде до утворення **значно** відмінного від оригінального індивідуального стилю автора, читай: перекладача, роль і

значення якого в англійській рецепції сучасної української літератури ще доведеться встановити у майбутньому.

ПРИМІТКИ

1. **Анна Берегуляк** (Anna Berehulak, 1967 – 1999) – доктор філософії (українознавство), доцент Університету Монаша (Мельбурн, Австралія). Монографія «Колоніальні, антиколоніальні і постколоніальні аспекти українського історичного роману» (*Colonial, Anti-Colonial and Post-Colonial Positions in the Ukrainian Historical Novel: 1934 –1990*, 1995). **Світлана Кобець** (Svitlana Kobets) – доктор філософії (славістика), доцент Університету Торонто (Канада), автор численних розвідок із російської та української літератури. Перекладач. **Марко Павлишин** (Marko Pavlyshyn, н. 1955 р.) – доктор філософії (літературознавство), професор Університету Монаша (Мельбурн, Австралія), автор численних праць із світової та української літератури. **Оксана Роздольська** (Oksana Rozdolsky) – доктор філософії (славістика), доцент Університету Іллінойсу (Чикаго), автор монографії «Мотиви магічного реалізму в творчості Валерія Шевчука» (*Motifs of magical realism in the works of Valerii Shevchuk*, 2009). Перекладач.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М.: Издательство института среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
2. Латышев Л. К. Технология перевода. Уч. пос. по подготовке переводчиков (с нем. яз.) / Л. К. Латышев. – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 280 с.
3. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница: НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
4. Мешалкина Е. Н. Стратегии исторической стилизации в художественном переводе (на материале англоязычной художественной литературы XVIII – XXвв.): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Евгения Николаевна Мешалкина. – Москва, 2008. – 206 с.
5. Переломова О. С. Ідіостиль Валерія Шевчука : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська література» / О. С. Переломова. – Київ, 2002. – 19 с.
6. Словник української мови / В 11 т. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
7. Стех Марко Роберт. «Очима культури» № 5: Валерій Шевчук / Марко Роберт Стех // ЛітАкцент – світ сучасної літератури [Електронний ресурс], 20 грудня 2011 р. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2011/12/20/ochyma-kultury-5-valerij-shevchuk>, 10 січня 2012 р. – Назва з титул. екрану.
8. Шевчук В. О. Диявол, який є (Сота відьма) / В. О. Шевчук // У череві апокаліптичного звіра: Іст. повісті та оповідання. – К.: Укр. письменник, 1995. – С. 19 – 44.
9. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.: ил.
10. Rozdolsky, Oksana. Motifs of magical realism in the works of Valerii Shevchuk / Oksana Rozdolsky. Ann Arbor, MI: ProQuest, UMI Dissertation Publishing, 2009. – 192 p.
11. Shevchuk, Valerii. The Devil Who Is (The One Hundredth Witch) / Valerii Shenchuk // The Ukrainian Literature Journal. – 2004. – Vol. 1. – P. 227 – 249.
12. Webster's third new international dictionary of the English language unabridged, Version 2.5 [Електронний ресурс] : інтегрована лексикографічна система. – 80 Min / 700 MB. – Springfield, Mass.: Merriam—Webster, 2000. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32Mb RAM ; CD-ROM ; 110 Mb вільного дискового простору ; Windows® 98/Me/2000/NT 4.0/XP. – Назва з контейнера.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Богдан Стасюк – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу і загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвістичні моделі перекладу, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, історія художнього перекладу в Україні.